

Галина СІЧКАРЕНКО,
 orcid.org/0000-0003-3292-4681
 доктор історичних наук, доцент,
 професор кафедри документознавства
 ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
 педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
 (Київ, Україна) ggs_@ukr.net

ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ ПЕДАГОГІВ

У статті проаналізовані особливості сучасної освітньої діяльності педагогів закладів вищої освіти України (далі – ЗВО) і чинники, які впливають на її мотивацію. Підкреслено, що нові кваліфікаційні вимоги державних органів управління до науково-педагогічних кадрів достатньо не продумані та не забезпечені ресурсами. Серед основних факторів, що негативно впливають на мотивацію професійної діяльності педагогів ЗВО, було виокремлено такі: нестача потрібного державного фінансування, надмірне педагогічне навантаження, брак реального підвищення кваліфікації та недостатнє володіння англійською мовою більшої частини педагогів, формальні вимоги щодо кількісних показників наукової діяльності тощо. Погоня за потрібною кількістю публікацій поглибила комерціалізацію науки.

Ключові слова: вища освіта, наука, педагог, мотивація, демотивація.

Halyna SICHKARENKO,
 orcid.org/0000-0003-3292-4681
 Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,
 Professor of Document Science Department
 State Higher Educational Establishment
 “Pereyaslav-Khmelnytskyi Hrygoriy Skovoroda State Pedagogical University”
 (Kyiv, Ukraine) ggs_@ukr.net

PROFESSIONAL MOTIVATION OF PEDAGOGES

The development of higher education and scientific investigations in Ukraine should be the basis for competitiveness, innovative socio-economic development of the country, and strengthening its national security. Meanwhile, educational and scientific potential is going to be ruined and it's dangerous for national security. The general status of scientific researches at higher education institutions of university level is connected with the status of science in the country and it is established by socio-economic and political situation.

The article analyzes the state and main problems of teachers of higher educational institutions today. The main problems of motivation of their activity within the framework of quality management of education are considered.

The main factors that negatively influence the motivation of professional activity of teachers of higher education institutions are the following: lack of necessary state funding, ineffective use and distribution of available funds, excessive pedagogical workload, outflow of talented young people, lack of real professional development and lack of English in the majority of teachers, formal requirements for quantitative indicators of scientific activity, etc.

It was emphasized that the new qualification requirements for scientific and pedagogical staff are not sufficiently thought out and not provided with resources, they begin to turn into farce. It is proved that budget programs do not have defined goals related to the development of human capital and monitor achievement indicators. Business is not involved in scientific and educational programs. Scientific and pedagogical staff are forced to incur additional expenses related to scientific activity in the amount that is not justified on the basis of their real profits. At the same time, all risks have not been taken into account and systematic measures have not been taken to solve the existing urgent tasks in principle.

Key words: higher education, science, teacher, motivation, demotivation.

Постановка проблеми. Основою навчально-педагогічного процесу у вищій школі є науково-педагогічні кадри, від якісного складу яких залежить рівень освіти. До 1980-х рр. педагоги закладів вищої освіти мали високий соціальний статус, оплату праці й авторитет у суспільстві. Талановита молодь прагнула зробити наукову чи викладацьку кар'єру. Із розвитком ринкових

відносин, згортанням державного фінансування вищої освіти тощо статус педагога почав стрімко падати, що призвело до падіння привабливості науково-педагогічної праці, зниження соціальної захищеності викладачів при значному збільшенні педагогічного навантаження. Почався масовий відтік кваліфікованих науково-педагогічних кадрів із ЗВО. При цьому для педагогів плану-

ється п'ять і більше навчальних курсів, які можуть не відповідати їхній кваліфікації, проте велику аудиторну роботу викладач має поєднувати з науковою, виховною й організаційною діяльністю. Це обмежує поглиблення спеціалізації, реалізацію професійних, наукових інтересів педагогів, негативно впливає на якість викладання, а отже, значно знижує мотивацію навчально-педагогічної діяльності.

Нагадаємо, що мотивація в перекладі з латини означає «спонукання до дії». Це динамічний психофізіологічний процес, який керує поведінкою людини, визначає її організованість, активність, здатність ефективно задовольняти свої та соціальні потреби. В управлінні мотивація – це процес стимулювання працівників до здійснення ефективної діяльності, спрямованої на досягнення цілей закладу. Мотивація необхідна для ефективного виконання прийнятих рішень і запланованих завдань. Проаналізуємо провідні фактори мотивації чи демотивації професійної діяльності педагогів ЗВО сьогодні.

Аналіз досліджень. Вітчизняні та зарубіжні вчені (В. Гладкова, І. Підласий, Г. Сазоненко, С. Сагайдак, А. Божович, Н. Кузьміна, Я. Єгошин, Е. Ільїн, П. Якобсон та ін.) довели, що мотивація є рушійною силою людської діяльності для досягнення визначеної мети, а в освітній галузі – для забезпечення якості навчання. Дослідженню мотивів професійної діяльності педагогів присвячені праці С. Бажанової, Н. Богдана, О. Василенка, В. Дубіцького, О. Міхалевої, Е. Мудрової, І. Назарової тощо. Ці дослідження створили значну теоретичну базу для осмислення закономірностей і процесів стимулювання праці педагогів ЗВО, проте слід відзначити недостатню розробленість взаємозв'язку мотивації та стимулювання викладацької праці з якістю освіти, а також сучасні фактори впливу на мотивацію науково-освітньої діяльності.

Мета статті – дослідити особливості сучасної діяльності науково-педагогічних кадрів і основні фактори, які впливають на їхню мотивацію.

Виклад основного матеріалу. Наявність кваліфікованих науково-педагогічних кадрів, усвідомлення ними необхідності модернізації вищої освіти є необхідною умовою її реформування та наближення до європейських цінностей. Між тим педагогічне навантаження викладачів у західних університетах більш ніж в два рази нижче, ніж в українських, при цьому оплата – у шість разів вище. Багато українських викладачів змушені додатково підробляти, адже офіційна зарплата не дотягує до середньої в промисловості. За даними

соціологічного дослідження центру CEDOS, близько 80% викладачів живуть тільки за рахунок вузівської зарплати (Соціально-економічний і професійний портрет, 2013). Опитування молодих учених показало, що за самооцінкою реальні життєві потреби в 2–3 рази перевищують отримувану ними заробітну плату (Попович, 2013). Додаткова зайнятість, розроблення нових навчальних курсів призводять до розпорошення творчого потенціалу викладачів і їх перенапруження. Варто також зазначити, що низка додаткових видів заробітків науково-педагогічних кадрів підриває авторитет вищої освіти й науки (написання на замовлення курсових, дипломних, наукових робіт, дисертацій тощо), призводить до падіння статусу наукових ступенів, породжує невігластво. Отже, основними причинами, які підривають мотивацію щодо професійної діяльності викладачів, є матеріальні проблеми та велике навчальне навантаження.

Якість викладацької діяльності у вищій школі прямо залежить від якості наукових досліджень педагогів. Для університетських учених в Україні наука традиційно перебуває на другому місці після навчальної діяльності. Тим часом у провідних країнах науковими дослідженнями займаються переважно в університетах, де такі дослідження відповідним чином регламентуються, фінансуються та стимулюються. Це відображається в угодах із найму й у навантаженні викладачів, в умовах їхньої роботи, у можливості підвищення кваліфікації, наукових відряджень, додаткової оплати тощо.

Міністерство освіти й науки України, прагнучи приєднатися до європейського науково-освітнього простору, здійснило низку дій у цьому напрямку. Викладачам зменшили навчальне навантаження, був прийнятий наказ МОН «Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам» (щоправда, без забезпечення відповідними ресурсами й умовами впровадження). Відтепер ключовими індикаторами досягнень науково-педагогічних кадрів є сертифікати щодо володіння мовою країн ЄС і стажування в них, публікації у виданнях, включених до наукометричних баз Scopus і Web of Science і т. ін. Виконання цих положень вимагає значних фінансових ресурсів і для пересічних викладачів є недоступним, як і отримання відповідних грантів. Так, участь у закордонній конференції не лише не компенсується установою, а й має відбуватися у вільний від роботи час, під час вимушеної відпустки за власний рахунок, хоча установа, згідно із законом, зобов'язана оплатити працівникові відрядження. При цьому критерії наукової активності

належать до важливого пункту звітності не лише педагога, а й установи. До того ж для публікацій у рейтингових європейських наукових журналах необхідне вагоме проривне дослідження, яке вимагає значного часу, умов, відповідної інформації, кваліфікації та наукового середовища. Процес рецензування статей вимогливий і багатоетапний, займає багато часу, потрібні рекомендації авторитетних учених, при цьому напрями наших гуманітарних наук не збігаються з європейськими. Подібне відбувається й із заявками на грант. Тим часом від нашого викладача вимагають кілька публікацій на рік, і за нестачі часу, коштів, обладнання, актуальної інформації, можливості якісно підвищувати кваліфікацію залишається друкуватися у звичайних фахових журналах, де не дуже високі вимоги до якості статей і де в короткий термін за помірну плату можна мати публікацію.

Часописів гуманітарного профілю в наукометричних базах Scopus і Web of Science, по-перше, менше, ніж природничих, по-друге, вони не покривають усього спектра науки. Як зазначає Н. Старченко, публікація в «скопуському» журналі, обрана за головний критерій якості, за всіх обставин не конче відповідає призначенню й не є панацеєю від неякісної роботи. У справу вступає наукова кон'юнктура, яка не має прямого зв'язку ані з якістю робіт, ані з їхньою важливістю для науки (Старченко, 2018).

Вимога публікуватися в закордонних часописах або вимога наявності закордонних стажувань призвела до охоплення так званим академічним ринком сусідніх держав (Болгарії, Польщі, Чехії, Словенії тощо), до залучення до процесу науковців і педагогів цих країн. Швидко з'явився академічний туризм, де за відповідну суму кожний бажаючий може отримати диплом про стажування в європейському університеті після кількадечного приємного перебування там.

Відносно такої вимоги, як володіння кандидатами й докторами наук європейськими мовами, звернемося до відомостей Державної служби статистики України. Питома вага спеціалістів вищої кваліфікації, які володіють іноземними мовами (у % до загальної кількості), є такою: «володіють вільно»: англійською мовою – 9,6%, німецькою – 1,5%; французькою – 0,9%; польською – 1,9%; «читають і говорять» – 24,4%; 4,5%; 2,1%; 4,9% відповідно (Фахівці, 2014). Таким чином, володіє відповідними мовами значна меншість науково-педагогічних кадрів. Наведені відомості підтверджують результати загальнонаціонального соціологічного опитування українських викладачів центру CEDOS, де лише 13% респон-

дентів відзначили, що брали участь у зарубіжних дослідженнях або стажуванні, 17% мали публікації в іноземних виданнях за останні три роки, у викладацькій діяльності літературою на іноземній мові не користувалися (Соціально-економічний і професійний портрет, 2013).

Дійсно, знання англійської мови як мови світової наукової комунікації має стати кваліфікаційною вимогою для науково-педагогічних кадрів, але система освіти на це не звертала належної уваги. Тепер необхідно надати викладачам можливість опанувати англійську мову безкоштовно, як це зараз відбувається на підприємствах і фірмах, які прагнуть працювати на світовій арені. Нові кваліфікаційні вимоги до науково-педагогічних кадрів, на нашу думку, є недостатньо продумані, не забезпечені ресурсами, перевантажені регламентацією, формальними вимогами й правилами, що значно зменшують їх ефект.

Висновки. Отже, як було зазначено, мотивація в управлінні закладом вищої освіти – це процес стимулювання науково-педагогічних працівників до здійснення ефективної діяльності, спрямованої на досягнення якісної освіти. Мотивація необхідна для ефективного виконання прийнятих рішень і запланованих завдань. Лише якщо викладач мотивований, його добросовісність і задоволення від роботи можуть призвести до якісного результату. Проте навіть попередній огляд основних чинників, що мають сприяти професійному зростанню педагогів, довів, що вони радше слугують демотивації викладачів. Серед основних факторів, що негативно впливають на мотивацію професійної діяльності педагогів ЗВО, є такі: нестача потрібного державного фінансування, надмірне педагогічне навантаження, брак реального підвищення кваліфікації та недостатнє володіння англійською мовою більшістю педагогів, формальні вимоги щодо кількісних показників наукової діяльності тощо. Це демонструє, що органи управління досить формально й непродумано підійшли до організації переходу науково-освітньої діяльності на європейський рівень, не забезпечивши відповідні умови для науково-педагогічних кадрів. МОН України, не маючи відповідних ресурсів, значною мірою «скинуло» на ЗВО й педагогів розв'язання цієї важливої державної проблеми.

Бюджетні програми не мають певних цілей, пов'язаних із розвитком людського капіталу. Реальний сектор економіки не залучається до науково-освітніх програм. Не враховані всі ризики й виклики, не вжиті системні заходи, спрямовані на принципове вирішення нагальних завдань. Науково-педагогічні кадри змушені взяти на себе додаткові

витрати, пов'язані з навчально-науковою діяльністю в обсязі, який не є виправданим, урахувавши їхні реальні доходи, або вдаватися до наукового шахрайства чи взагалі відмовлятися від роботи.

Найважче виконувати формальні вимоги сумлінним добросовісним викладачам, які не можуть долучитися до шахрайських засобів. Поняття наукової репутації досить зіпсоване. Його підмінили кількісні показники ефективності роботи педагогів. Гонитва за потрібною кількістю публікацій, стажувань тощо ще більше поглибила комерціалізацію науки.

Дисфункції системи вищої освіти є частиною важливіших нерозв'язаних соціально-економічних і культурних проблем сучасної України. Суть полягає в кризі соціально-трудова відносин, що проявляється в жадливій недооцінці висококваліфікованої праці, девальвації трудових цінностей і змістовності праці, а також у перетворенні її з основи способу життя на засіб виживання. Досить яскраво ця криза виявляється в кризі мотивації професійної діяльності педагогів ЗВО. Це є однією з головних перешкод на шляху до реформаційних змін у вищій освіті України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Попович О. На яке майбутнє може сподіватися українська наука. Українська правда. 17 березня 2017. URL: <http://life.pravda.com.ua/columns/2017/03/17/223188/>.
2. Соціально-економічний і професійний портрет українського викладача. Звіт за результатами соціологічного дослідження Центру дослідження суспільства (CEDOS). 6.12.2013. URL: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/sotsialno-ekonomichni-ta-profesiyni-portret-ukrainskoho-vykladacha>.
3. Старченко Н. «Код зламано», або як посварилися фізики й лірики. Історична правда. Українська правда. 19.06.2018. URL: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2018/06/19/152613/>.
4. Фахівці вищої кваліфікації України у 2014 році. Доповідь. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm.

REFERENCES

1. Popovich O. Na yake majbutnye mozhe spodivatisya ukrayinska nauka [What Ukrainian science can hope for in the future]. Ukrayinska pravda. 17 bereznia 2017. URL: <http://life.pravda.com.ua/columns/2017/03/17/223188/> [in Ukrainian]
2. Socialno-ekonomichnij ta profesijnij portret ukrayinskogo vkladacha. Zvit za rezultatami sociologichnogo doslidzhennya Centru doslidzhennya suspilstva (CEDOS) [Socio-economic and professional portrait of the Ukrainian teacher. Report on the results of a sociological study of the Center for Society Studies (CEDOS)]. 6.12.2013. URL: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/sotsialno-ekonomichni-ta-profesiyni-portret-ukrainskoho-vykladacha> [in Ukrainian]
3. Starchenko N. "Kod zlmano", abo yak posvarilisya fiziki j liriki ["The code has been broken", or how physics and lyrics have quarreled] // Istorichna pravda. Ukrayinska pravda. 19.06.2018. URL: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2018/06/19/152613/> [in Ukrainian]
4. Fahivci vishoyi kvalifikaciyi Ukrayini u 2014 roci. Dopovid [Specialists of higher qualification of Ukraine in 2014. Report]. Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm [in Ukrainian]